

טבע אומד כוחותיו

ניצן רותם

לרונייה

סוס ועץ בוער הוא הציור המואר ביותר בסדרת ציורי "עץ בוער" (2020) של רונית גולדשמידט. לובן השמיים אינו נעכר בשל העשן, והלהבות המעטות מרצדות בצמרות העצים. אבל הבהירות מטעה. היא מסיחה את הדעת מסַפְּנָה המתפתחת בפאתי הציור: סוס לבן שכתמי בערה מתפשטים סביבו. הסוס נטמע בסבך ובעננים וקשה לבודד את ראשו, את רגליו, את זנבו. הוא נלכד באש או שמא בורח? ואולי הוא בכלל משנה צורה, ניזון מהאש במקום להיכוות? כך או כך, הוא אינו פונה אלינו להצלה.

דימוי 1. רונית גולדשמידט, סוס ועץ בוער, 76×60, צבע תעשייתי על עץ, 2020

* אני מבקשת להודות למשה בלידשטיין, לסיון גורן ארזוני, ליקיר פז, לאלון רותם ובמיוחד לשאול סתר על העשרת המסה.

הביטוי האמנותי של סדרת ציורי "עץ בוער" רחוק עד מאוד מהמינוח העכשווי "מגה-שרפה" ו"שרפות ענק". דומה שקל להצדיק את האינטנסיביות הלשונית החדשה של הרס ופחד: עונת השרפות מתארכת, ומתרחשות בה שרפות רבות יותר, חזקות יותר וממושכות יותר. האש שבה ומתלקחת באוסטרליה, בקליפורניה, באמזונס, אפילו בסיביר. דיווחי החדשות והעיון המחקרי מעציבים ועוכרי שלוה. האש בוערת יום אחר יום, מכריתה עשייה וחיים.

המגה – מגה-שרפה, ולאחרונה גם מגה-בצורת – מופיעה לנוכח צורה מעורבת של קטסטרופות: טבע שהאדם שיבש. הצורה ההיברידית מתווספת לשתי צורות נוספות: אסונות שהטבע גוזר על האדם, כמו רעידות אדמה, וזוועות שקבוצת אנשים גורמת לדעותה, כמו רצח עם. מקור הקטסטרופה ההיברידית מיוחס לשינויי האקלים: האדם, והטבע יציר כפיו, מכוננים גולם אש שקם על יוצרו, אש שלוחת רסן שכבר אי-אפשר לתקן את שהרסה. ובכל זאת, לשם מה מגה? מה מבשר קנה המידה שלה? ואילו אלטרנטיבות מצמיח לה הציור? קנה מידה אינו סוגיה של מה בכך. אין מדובר רק בדרך למדוד ולתפוס את העולם הסובב אותנו, כלומר בתחבולה אנושית שמקרכת תופעות או מרחיקה אותן; קנה המידה מעודד תגובה אתית, הכרעה בנוגע לאופן שבו יש להגיב למציאות. הצפי בדבר גודל השרפות מתווה חומרה פוליטית ומערכולת רגשית.

ברונו לאטור מזכיר שקנה מידה כלל אינו מפענח תופעות, אלא רק מייצג אותן. כייצוג, קנה מידה הוא הצעה בלבד לאופן שבו יש לתפוס את הטבע הסובב אותנו. ברם, הטכנולוגיה הפכה את קנה המידה לכלי שעלול לתרום לניצול הטבע, בין שבאמצעות המיקרוסקופ ובין שבאמצעות הטלסקופ. אם גם קנה המידה הוא גולם שקם על יוצרו, אזי יש להתנער ממנו: לאטור מציע להפסיק לתפוס תופעות דרך היחס האנושי כלפיהן. הוא מכריז על "אנטי-זום", ויתור על קנה המידה (Latour 2017).

לאטור, שהלך לעולמו לאחרונה, היה אולי מסתייג גם מקנה המידה של מגה-שרפה, ביטוי שמשלב בקטסטרופוליות המאפיינת את שפת משבר האקלים. העיסוק הבווער באקלים משתלב בקינות על "עידן האנתרופוקן", מונח המסמל את הפלישה הדרקונית של מעשי האדם לכל נים ונים בכדור הארץ ובאטמוספירה. מונח נחרץ נוסף הוא "עידן האש", שבו משתמש ההיסטוריון האמריקני סטיבן פיין (Pyne 2021). פיין הוא חוקר מגה מובהק, נועז דיו למפות ולאפיין את היסטוריית כדור הארץ, ואף לנבא את העתיד. תקופת האש הראשונה שהוא מציג היא זו של הברקים: חומרי בערה התלקחו גם לפני היות האדם בעולם. תקופת האש השנייה כוללת שימוש צנוע של האדם באש, לבישול ולחימום אך גם לביורא הצומח למען חקלאות וציד. התקופה השלישית, תקופתנו, היא תקופת הקיטור והדלק. אנחנו עמוק בתוך "עידן האש", מתרה פיין, המחפש מענה לאתגרי האקלים. זואולוגים נעזרים בתמונת העולם של פיין כדי לקושש תקציבים למחקר המבקש לצמצם את סכנת אובדן המינים. המטרה אינה למנוע שרפות, אלא לסייע לחי ולצומח

להסתגל לעידן האש, לאפשר למדע לתקן את שהמדע מקלקל. יש חיות שמכירות את הדלקה ואת אותותיה – מראה הלהבות, ריחן, קולן. הן יודעות אם מדובר בהתראת שווא וכיצד יש לפעול כאשר הסכנה ממשית: לנוס קדימה, להיכנס למקור מים, להתחבא במעבה האדמה, או שמא לפנות לאזור שכבר נשרף. יש להן גם מיומנויות המסייעות להן להיזהר לאחר שהאש שככה. לעומתן, חיות בעלות "נאיביות אש" אינן מכירות את האש ואת סימניה. דפוסי האש החדשים – העוצמות, התכיפות, המיקומים המתרחבים – מביאים את סכנת השרפה גם אליהן. הכחדתן מהירה יותר כי הן אינן יודעות כיצד להגיב, לא כפרטים ולא אבולוציונית (Nimmo et al. 2021).

הסוס הלבן בציור של גולדשמידט – הוא סובל מנאיביות אש? לכן הוא אינו נמלט? ואולי הוא בכלל סוסת האש שיצר ברהמה? פורענות השרפה איימה להשמיד הכול, עד שברהמה "נטל את האש החייתית בידיו. הוא עידן אותה עד שהיתה רכה וענוגה כקטיפה, ועיצב אותה בדמות סוסה" (עמרם 2001, 40-41). סוסת האש הוטמנה בים, כדי שהמצולות ירסנוה. רק באחרית הימים היא תשוחרר.

טוטליות וזמניות

ריבוי הצורות של האש – חום השמש, הצתת הברק, אוושת הגחל – מזכיר ששרפות לא רק מחריבות; יש להן גם תפקיד במחזור הקיום האורגני (Newbold 2006). אולם בניגוד לשרפות "רגילות", שיכולות לסייע לתפוצת המינים, מגה-שרפה מסמנת פגיעה אנושה ביכולת ההתאוששות של הדומם, החי והצומח.

פגיעה אנושה שכזאת מסב האקפורוזיס הסטואי (ekpyrosis), מבול של אש שמשמיד את העולם. האש חזקה מהמים, קובעים חוקרים שעוסקים באפוקליפסה הסטואית (Bernardo 2019). גשמי המבול יכולים להחריב רק את פני האדמה, אבל הלהבות יכולות לכלות את העולם – לכלות את כל כולו, אדמה ושמיים ומצבור כוכבים. המבול השחור מנקה את הבר, מוחה את הכול כטרפנטין.

החורבן המוחלט מתחלף בחיים: מבול האש הוא דלקת ענק שמבראת את העולם כדי להכין את הקרקע לבריאה מחדש. מהכלום שנותר נברא עולם נוסף, בדיוק באותו דגם של העולם שקדם לו. באקפורוזיס ניכרת אפוא דינמיקה של טוטליות וטמפורליות בעת ובעונה אחת: סוף העולם מגיע, אבל שוב ושוב. התנועה המיתית המחזורית של הכחדה ויצירה – של קץ ובריאה – טובלת את האדם בקנה מידה של המשכיות ביולוגית וקוסמית. המוחלט הוא תקופתי; איזו סתירה נדיבה! אפשר לאתר נחמה בקנה המידה הזה, נחמת השכפול של שיבת הקיום המוכר.

האקפורוזיס, אירוע אחד ויחיד, שונה מאירועי האקלים העומדים לפתחנו, כותב דייוויד ואלאס-ז'ולס. אסונות האקלים מרובי פנים, אך לכולם כיוון אחד אל עבר קץ וחידולן

עד שלא יהיה אפשר ליישב את כדור הארץ (Wallace-Wells 2019). ואלאס־ולס הוא מדוברי דור ה-Y של משבר האקלים, קבוצה דורית שבגרה והפכה להורים. ספרו ממחיש את הפיתוי של כתיבה בקנה מידה דרמטי, שכמו מצדיק ייאוש ומלנכוליה לנוכח תהליכים חד-כיווניים.

הכיוון הטמפורלי של המגה משתק: אוזלת יד לנוכח הרס מוחלט וסופי של האדם ושל הטבע. בהיעדר תקופתיות ומחזוריות, שפת המגה מסלקת מיתולוגיות של מוות ולידה מחדש, על תנועותיהן ועל נחמותיהן. פרדוקסלית, תיאורים עכשוויים שרעבים לסדרי גודל דרמטיים מייצרים קנה מידה קטן ואנמי: הטבע הוא קורבן של אורח החיים הקפיטליסטי המכלה והמזהם, והאדם הוא קורבן לתאוותיו. חותם מילולי זה מסווה עובדה פשוטה: בכוח האדם לייצר ניצוץ – ולהימנע מלייצר ניצוץ – הן על פני האדמה, הן במכרות ובקידוחים.

1,200 לוחמי אש

בישראל, הטוטליות הלשונית המלווה את שינויי האקלים זוכה לניסוח מקומי. התרבות הפוליטית קושרת את ההרס הנגרם בשל שינויי האקלים – שרפות, שיטפונות ובצורות – לסכסוך הישראלי-פלסטיני, כמו היה משבר האקלים תת־ז'אנר של אלימות מתמשכת. למדיניות אין תפקיד פעיל במניעת אלימות "בעצימות נמוכה", אלא רק בהתגוננות מפניה. המחזוריות שבה לתמונה, אך לא כחלק מקנה מידה של הכרעה לחיים ולמוות, אלא כהסתגלות ללחימה וכיבוש תמידיים. שרפות הענק מתווכות כאלימות שאפשר לסבול אותה.

הטרוריוזציה של האקלים ניכרת בתפיסת השרפה שהתחוללה בהרי ירושלים באוגוסט 2021. חודשיים לאחר שוך הלהבות נכח רב־טפסר דדי שמחי בפגישה מיוחדת של הוועדה לביטחון פנים. שמחי, נציב כבאות והצלה בעת השרפה, המחיש את האימה: "צריך להבין שמדובר בלהבות בגובה של 35 מטרים עם טמפרטורה של 1000 מעלות, שום דבר לא מכבה דבר כזה".¹

שמחי הגיע לתפקידו האזרחי מצה"ל, לאחר שמילא שורת תפקידים ובהם ראשות פיקוד העורף. הוא מצטייר כנציג ציבור מרשים בעל מטרה ברורה: לספר על השרפה כדי לדאוג לשיפור המענה בעתיד. המענה הראשון שלו מבקש לפעול עם הטבע: בחירת עצים שמתאימים לשינויי האקלים. המענה השני, לעומת זאת, פועל עם האסון: תוספת תקציב, כוח אדם וכלי תחבורה שיעמדו לרשות שירותי ההצלה. שמחי הסביר לחברי הוועדה לביטחון פנים שאי-אפשר לשלוט באש המתפשטת, בוודאי לא לנצח אותה; אפשר רק

1 פרוטוקול מס' 7 משיבת ועדת ביטחון הפנים, "מסקנות מאירוע השריפה בהרי ירושלים והיערכות לעתיד", 11.10.2021.

"להיערך". ההיערכות שואבת מסדרי עדיפויות צבאיים: "אני חושב שלאור שינויי האקלים וכל מה שקורה, כל השטפונות וההצפות, צריך לראות בכבאות והצלה לישראל כחלק מגופי הביטחון של מדינת ישראל [...], חלק מהחוסן הלאומי". הרעיון שצריך לפתח חוסן הוא סימן בולט להתוויה של אלימות מחזורית: הוא מבטא כניעה להתוויה הזאת, הניכרת בחיפוש מחסה בפתרונות צבאיים.

שמחי הציע "כוח כיבוי יערות לאומי" שימנה גם צעירים ערבים בשירות אזרחי: "הכבאות היא בפער של 1,200 לוחמי אש לתקן הנדרש למדינת ישראל. 1,200 לוחמי אש. [...] ואני חושב שהגיע הזמן שגם הכבאות תוכל לקבל חיילי חובה". רבות מבקשותיו של שמחי מולאו. בפברואר 2022 דיווח משרד הפנים כי הממשלה אישרה "תוכנית לאומית להתמודדות עם שרפות יער, חורש ושטחים פתוחים". שפת התוכנית שואלת מעולמות הצבא והביטחון המוכרים של סיכון וחירום. שטחי המדינה מחולקים לפי הסיכוי שלהם לעלות באש ואף מבותרים לאזורי חיץ, באמצעות שטחי עפר שייסללו בינות חורש ויער. אולם אישור התוכנית לא מיתן את אווירת הקטסטרופה. בקיץ 2022 פורסם מסמך מבוהל של רשות הכבאות המתרה על קריסתה לנוכח השרפות הצפויות.

דוברים נוספים בוועדה שאלו מונחים מעולם הצבא והמלחמה וערכבו בין ביטחון ובין בטיחות. ניב ויזל, ראש המועצה האזורית מטה יהודה, התרעם על כך שהשרפה לא הוכרזה כאירוע חירום אזרחי, קטלוג שיש לו משמעות כלכלית מבחינת פיצויים. ויזל השווה את יישובי מטה יהודה ליישובי עוטף עזה הנתונים להפגזות: "אני רוצה שיכריזו על שרפה כמו מלחמה. מה ההבדל?".

איום האש מתואר ככזה שאפשר לחיות לצידו, בלוויית פיצויים לאחר האסון וגם הכנה לפניו. ההכנה, אליבא דשמחי, היא חינוך הציבור ל"תרבות בטיחות באש". קק"ל הקדימה אותו בהנחלת פדגוגיה זו. התוכניות החינוכיות של הקרן הקיימת מארגנות את סכנת השרפות באמצעות שני מצבים: מניעה ושיקום. הן כוללות מערכי שיעור שמלמדים ילדות וילדים לשייך לצבע הירוק מושגים כמו "רעיית צאן ובקר", "חינוך למודעות ואחריות" ו"נטיעות רחבי עלים". ההפעלות מייחסות לצבע השחור היגדים כמו "בדל סיגריה", "פסולת ביער", "טמפרטורה גבוהה" ו"אימונים צבאיים". המהלך הפדגוגי הופך את הצבע למסמן פשטני: ירוק זה טוב, שחור זה רע. דלות הצבע מלווה בדלות הדמיון. כמו תוכניות מניעה רבות, מערכי השיעור מחנכים ילדים לקחת "אחריות אישית" על תופעות שאינן בשליטתם.

דומה שהמענה הלאומי יוצא נשכר מהקבלת השרפות לסכסוך. ראשית, ההקבלה מחזקת טענות בדבר חוסר שליטה הן בנוגע לאש הן בנוגע לאלימות הסכסוך. שנית, כשם שהסכסוך "מנוהל" באמצעים צבאיים כך גם אפשר לנהל את משבר האקלים בעזרת חיילים שייחמו בהצפות, בבווענים ובשרפות. דמגוגית, אפשר להציע שלמדנו מהסטואים: ההיערכות היא לשכפול האסון ולשכפול אחריתו, מתוך כניעה לסדרי עולם מקובלים.

מגה ואלטרנטיבה למגה במוזיאון תל אביב

בינתיים, במוזיאון תל אביב לאמנות, נבחנים תנאי הכניעה – הכניעה לאש, לשרפות ולסדר היום הלאומי. דלית מתתיהו, איצרת התערוכה "דמיון חומרי: אמנות ישראלית מאוסף המוזיאון", ארגנה את העבודות בתערוכה לפי התחושה שמעוררת החומריות שלהן. החומר הופך לתחושה – ממשית ומטפורית – בעזרת מנעד של ארבעה "יסודות": אש, אדמה, מים ואוויר (התערוכה מקבצת את שני האחרונים יחדיו). מתתיהו מציינת שלאוויר ולמים נוכחות מיסטית וחמקמקה, ואילו לאש נוכחות סוערת, בין שהיא מודחקת ובין שהיא "מתפרצת בחמת זעם".

בתערוכה, קנה המידה של יסוד האש הוא קנה המידה של המגה. האוצרות ממחישה עד כמה קל לשפת המגה לבטא סיפורים לאומיים, לא רק כדי לפאר את המיליטריזם אלא גם כדי להוקיעו. לוחות ההסבר שבאולמות מציעים כי "תמרות האש הכרוניות של המרחב המקומי – מלחמות, בלוני בערה, אורנים בוערים ביערות הקרן הקיימת לישראל – היו לאש התמיד של הלאום". רבות מתמרות האש הללו הן מילוליות, אותיותיהן בוטות ורודפות: גדי בחלב אמו באדום מתוח אצל מיכל נאמן, בכיכר רבין באותיות דפוס אצל ערו בר-אל, אום אל פאחם אצל ציבי גבע, וכמובן בשתי עבודותיו של משה גרשוני, יצתה נשמתה ואל מלא רחמים. מיכאל סגן-כהן כותב את פסוקי נבואת החורבן שחותמים את פרק ג בספר מיכה. "שמעו נא", אותיות הכתב הצפופות של סגן-כהן מבקשות את אוזנינו ומזהירות: "בגללכם ציון שדה תחרש וירושלים עיין תהיה והר הבית לבמות יער" – כך, ללא נקודה, נותרים הצופים עם טעם היערות כטעם העונש.

אם יסוד האש מעודד את המגה, אזי יסוד האדמה מציג שרפה אחרת, שניכרת בשתי עבודות של אש ואחריתה: **החרב שבאבן** (2021) – פסל ברונזה של חצב מפוחם, של אלה ליטביץ; ו**ללא כותרת (ארץ נגב)** (2014) – עבודת וידיאו של תמר הירשפלד, המציגה תצלומי מדבר עולים באש. הפסל של ליטביץ והווידיאו של הירשפלד הוצגו בתערוכות יחיד בהקשרים לאומיים של כיבוש ולחימה. מוזיאון תל אביב בוחן את העיסוק האמנותי ב"קדושת המקום", ומציע עיון מתחרה: מפגש יצרי ועמל עם החומר – עם אדמה וסלע ועץ. הצבת העבודות של ליטביץ והירשפלד זו לצד זו מציגה סיפור מינורי על ביות שכשל: כישלון ביות הצומח וכישלון ביות המדבר.

דימוי 2. תמר הירשפלד, מתוך ללא כותרת (ארץ נגב), מחווה לפטר מירום (1919-2022), וידיאו [10:10 דקות], 2014

עבודת הווידאו של הירשפלד היא הווידאו היחיד בתערוכה שמשולב בחללי הציור והפיסול ואינו מוקרן בחדר נפרד. אולי לכן המסך בגובה הקרקע, וממדיו קטנים מאוד בהשוואה לגודל המסיבי שבו הירשפלד נוהגת להציג. בחירת ההצבה הזאת מנתקת את העבודה מההקשר שבו הוצגה לראשונה – שגרת החירום ברצועת עזה וכיבוש עוטף עזה – ומזמינה פרשנויות חדשות.

תשתית העבודה היא תצלומי נוף מדבר של פטר מירום, שנפטר לאחרונה בשיבה טובה. בווידיאו, יד נעלמה מעלה את התצלומים באש. תצלום נוף אחר תצלום נוף הופך לאפר, אבל אין כאן שעתוק. העין מנסה לנחש היכן תחיל ההתלקחות ומה יהיה סופה, אם התצלום יתפוגג במהירות הבזק או ייחרך ויתפורר במקטעים; פרוכת עשויה מאש, שנפרשת ומגלה את התצלום הבא.

המגה מבטלת את ריבוי הצורות של השרפה, ואילו הירשפלד דווקא משיבה את המגוון. כל תצלום בוער באופן שונה, מתכלה באופן שונה, ומוליד תצלום חדש באופן שונה. "אין פה מי יודע מה שרפה", השומרת מתבוננת בי בווידיאו חליפות. אנחנו מסתכלות במסך העולה באש, ואני מבינה שהיא צודקת: לא המדבר נשרף, רק תיעודו בצילום.

דימוי 3. אלה ליטביץ, החרב שבאבן, 20×60×158, ברונזה, 2021

ביות המדבר נכשל, והטבע יוצא לתור אחר כוחותיו – משוחרר ממחנק קנה המידה המקומי ומאימת קנה המידה האוניברסלי. היציאה לדרך עצמאית ניכרת בחצב הברונזה של ליטביץ, פסל שמפגיש את מלאכת האמן עם מלאכת הנפח, אומן האש. החצב שליטביץ יצקה שורד. התפרחת שלו חרוכה ומעט מצומקת, אבל אצילותו נותרת ללא פגע. הוא אף גבה: תלוש מהאדמה, הפקעת שלו ניצבת בחוץ, מוסיפה לו סנטימטרים, מבליטה את תמירותו. החצב נעמד על קצות שורשיו, זוכה בטווח ראייה חדש. הוא הזמין גם אותי לעמוד על קצות אצבעותיי.

אש שמחזיקה את העץ

העבודות של הירשפלד (ילידת 1984) וליטביץ (ילידת 1982) מתרחקות מייצוגי טוטליזציה וטרורזיציה של האש. הן מציגות עצמאות ומגוון במקום ביות ושעתוק, ומשחררות את האש ואת הטבע מבני האדם. סדרת "עץ בווער" של גולדשמידט (ילידת 1987) נותנת מאפיינים נוספים בעצמאות הזאת, בחירות שיש לו לטבע דווקא כאשר הוא עולה באש. החורש שגולדשמידט מציירת הוא אותו חורש שרב־טפסר שמחי אפיין בכנסת: יערות חלושים של ברושים ואורנים. ובכל זאת, סדרת ציורי "עץ בווער" שונה מההשטחה של שפת המגה; שונה גם משעטת המבול השחור.

בציור עץ בווער 1 אין אדמה. במקום להיאבק על אחיזה רעועה בקרקע, העץ ניזון מהאש: השרפה היא חלק מהמבנה שלו, רכיב חיוני בהחזקתו. העשן מחזיק את העץ מבחוץ והבערה מחזיקה אותו מבפנים. האש דולקת בריאות של העץ, בכבוד.

דימוי 4. רונית גולדשמידט, עץ בווער 1, 90×121, צבע תעשייתי על עץ, 2020

מצע הציור הוא דיקט עשוי מעץ לבנה מעובד. עקבות עץ הלבנה נותרות בציור גם לאחר שכבות הצבע, משמרות את התמורה: עץ שהפך לחומר גלם שהפך לעץ מצויר. חומר הגלם תלוי בריבוי התעשייתי, אבל העץ המצויר – עץ יחיד, בודד – נזהר מקנה מידה של קולקטיבים ונרתע מייצור המוני.

הצבע שעל הדיקט הוא צבע תעשייתי הממהר להתייבש, ועל כן הוא מאפשר ליצור שכבות צבע צלולות שאין בהן עומס. השכבה הראשונה צוירה בצבע שחור, אבל כבר אי-אפשר לזהות אותה. השכבות העוקבות של הענפים והעשן בנויות מאפורים, לבנים וירוקים. השכבה האחרונה היא הכתומים של האש. גולדשמידט ציירה את גוני הצהוב והכתום של כתמי הבערה באותה שיטה ובאותו דפוס של גוני הירוק והאפור של העלים והענפים. טכניקת הציור הזאת, שנבדלת כל כך מהצבע המונוליתי במערכי השיעור של קק"ל, יצרה יחסי גומלין מחיים בין האש לעץ. אין בכורה לאש או לעץ; לאף אחד מהשניים אין עדיפות.

פְטוּר מַאֲנָשִׁים

אם האש עצמאית מכל מה שנטפול עליה, אולי נותרת האנרגיה שלה. הנה גסטון בשלאר: הפילוסוף הצרפתי מסיט את האש הרחק מהסמליות השגורה שלה, שתמיד נותנת לה תפקיד ביחסי חליפין חברתיים (Bachelard 1964 [1938]). הטיפול של בשלאר בארבעת היסודות משמש את מתתיהו באוצרות של "דמיון חומרי" במוזיאון תל אביב, ויכול לסייע גם בבחינת האלטרנטיבות האמנותיות לשפת המגה של משבר האקלים.

בשלאר אוהב את האש. הוא אוהב אותה לא כי היא משיאי האדם, על כל הטוב והרע שלמדנו להפיק מהניצוץ, אלא כי היא חושניות האדם. האדם כמה לאש משום שהוא כמה לחיכוך, לגודש שלו. לדירו של בשלאר לא הדלקת הניצוץ היא העיקר, אלא התקרבות הגופים. כאן טמונה האנרגיה: בציפייה לסקס – אפילו לא בסקס עצמו, בוודאי לא בתוצר הסקס, בעובר ובילד. חיכוך אבני הצור מגלם שני גופים שמשתרגים זה בזה בדבקות מעשה האהבה; ואפשר גם, בחיכוך המכחול על הבר.

בשלאר סונט באנתרופולוגים על פספוס התשוקה. כל כך עסוקים בפוריות, בקיום, בהמשכיות – בכל זאת אנתרופולוגים – עד שהם עיוורים לאנרגיה. לכן הם גם מפרשים באופן שגוי טקסים של שרפת עצים. בשלאר טוען כי טקסים קולקטיביים שבמהלכם שורפים עצים לא נועדו להוקיר את העצים – לא את פריים וצילם, ולא את חומרי הבנייה והבערה שהם מזמנים. לטקסים מטרה אחרת: לציין את ההערכה לאש ואת התשוקה אליה. האש כה חזקה ומכוננת עד שתרכויות מוכנות להקריב את העצים בשבילה, לבטל בפניה את קורת הגג ואת המזון. ההרס אכן מתדפק על הדלת: ספרו של בשלאר הפסיכואנליזה של האש פורסם בשנת 1938, מרחק פסיעה מההשתוללות באירופה.

האם האדם מרכין ראש בפני האש או בפני העץ? שאלת הקדימות ממזרית, אבל האם היא בכלל מרכזית? בעבודת הווידיאו של הירשפלד אין היררכיה בין הסאונד של רוח המדבר וצווחת החיות ובין הסאונד של התלקחות הצילום, ובעבודות של ליטביץ וגולדשמידט מתבטלות ההיררכיות שהאדם נותן בין אש ובין חצב ועץ. העבודות מייתרות את שאלת הקדימות, וכך חומקות מקנה המידה המיתי והגופני של בשלאר. הדומם והצומח, הפועלים יחדיו, פטורים מאנשים וממדרגים של בני אנוש.

אבל הלוא יש סמליות, לאומית בחצב של ליטביץ ודתית בעץ של גולדשמידט – סמליות כבודת משקל: הסנה הבוער בספר שמות ופסוק האור בקוראן. אש התמיד הזאת איננה מקרית: דתות מבטאות את נוכחות האל דווקא באש, כי האש מבטאת המשכיות. ההיסטוריון משה בלידשטיין עוקב אחר טקסים של אור ואש בדתות שונות ומזהה קשר בין הטקסים ובין המצב החברתי והפוליטי. אש התמיד במקדשים – פולחן שמוודא כי האש תבער ללא הפסק – מסמלת המשכיות ורצף בתקופות של חוסר יציבות פוליטית כמו המאה הראשונה לספירה (Blidstein [in press]).

אולם דתיות העצים הבווערים של גולדשמידט היא בעירבון מוגבל: הקיום של האש ושל העץ אמנם פלאי, אך הציור אינו תר אחר קולקטיביות (דוגמת תמרות האש הכרוניות שמתתיהו מזהה). אש התמיד בסדרת "העץ הבווער" כמו בורחת מהיכלות וממקדשים, והיא חומקת ממגבלות העץ. ראו את תנועתן של שלוחות האש בעץ בווער 2: האש זזה ומזיזה באופן עצמאי, שכלל אינו תלוי בהסתעפות הצומח ואינו מזדנב אחריו. ריצודי הבערה הכתומים צצים בשוליו התחתיים של הדיקט, מתחרים לא רק בכיווני הצמיחה של העצים השבריריים אלא גם בכיווני הציור: המבט שלי נע שמאלה אבל אינו מצליח להתיישר. אני ממשיכה עם העצים, הלאה מהאזור המואר אל עבר האזור החשוך; אפלה שאולי מצטברת מעבר לתחומי הציור.

דימוי 5. רונית גולדשמידט, עץ בווער 2, 60x76, צבע תעשייתי על עץ, 2020

בבת אחת

סדרת ציורי "עץ בווער" הוצגה תחת הכותרת "אור". האור, או הגחל, הוא גם הניצוץ שמתחיל את הבערה וגם הרמץ שנוותר אחריה. ככזה, האור מורה על התרחשות שונה בתכלית מזו של שפת המגה. המגה תלויה בהצטברות של זמן – עוד ועוד ימים שבמהלכם האש מכלה את הטבע ואת התרבות – ואילו האור הוא רגע עניו ועמוס של בו־זמניות. בכל רגע ורגע העץ

מתכלה ובכל רגע ורגע העץ מלבלב, כך שההתחלה והסוף מגיעים יחד, בבת אחת. העצים של גולדשמידט פטורים אפוא לא רק מהיררכיות אנושיות אלא גם מההתחשבות האנושית, בת התמותה, עם שאלת הקץ: מתי המוות יגיע, איזו צורה ילבש וכיצד אפשר לנצח אותו ולהיוולד מחדש.

הזמן המוזר של ברזמניות מזמין מבט נוסף בציור שפתחתי בו, סוס ועץ בוער. מה נותן הסוס הגלמוד מול הארגון הרגשי, הפדגוגי והלאומי של טרור וקטסטרופה אקלימיים? האם חייבים להפיל עליו את העיסוק האנושי בקנה מידה? בנחמה? אני לא בטוחה. שפת המגה גוזרת על הסוס מיתה ועל הצופה ייאוש, אבל היחד של העץ והאש משחרר את הסוס מקנה המידה שלנו ומהיראה השזורה בו. המגה היא של האדם, ואילו הטבע – הוא אומד את כוחותיו.

המחלקה לעבודה סוציאלית, קמפוס אילת, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

ביבליוגרפיה

עמרם, פטר, 2001. המיתולוגיה היהודית, תל אביב: ספרי תל אביב.

- Bachelard, Gaston, 1964 [1938]. *The Psychoanalysis of Fire*, trans. Alan C. M. Ross, London: Routledge & Kegan Paul.
- Berno, Francesca Romana, 2019. "Apocalypses and the Sage: Different Endings of the World in Seneca," *Gerión: Revista de Historia Antigua* 37(1), pp. 75–95.
- Blidstein, Moshe [in press]. *Delphi and Jerusalem: Myths and Practices of Perpetual Temple Fire under Rome*.
- Latour, Bruno, 2017. "Anti-Zoom," in Michael Tavel Clark and David Wittenberg (eds.), *Scale in Literature and Culture*, Cham: Palgrave Macmillan, pp. 93–101.
- Newbold, Ron, 2006. "Nonnus' Fiery World," *Electronic Antiquity* 10(1), pp. 1–21.
- Nimmo, Dale G., Alexandra J. R. Carthey, Chris J. Jolly, and Daniel T. Blumstein, 2021. "Welcome to the Pyrocene: Animal Survival in the Age of Megafire," *Global Change Biology* 27(22), pp. 5684–5693.
- Pyne, Stephen J., 2021. *The Pyrocene: How We Created an Age of Fire, and What Happens Next*, Oakland: University of California Press.
- Wallace-Wells, David, 2019. *The Uninhabitable Earth: Life After Warming*, New York: Tim Duggan Books.